

**UNIVERSITAT
JAUME·I**

TREBALL FINAL DE GRAU EN MESTRE/A D'EDUCACIÓ PRIMÀRIA

PEDAGOGIA I ENTORN: LA CIUTAT COM A RECURS DIDÀCTIC

Estudiant: Pablo Ibáñez García - Consuegra

Tutora: Reis Lloría Adanero

**Àrea de coneixement: Didàctica de les Ciències
Socials**

Any: 2022-2023

ÍNDEX

RESUM	3
1. INTRODUCCIÓ	4
2. OBJECTIUS	6
3. MARC TEÒRIC	6
4. MARC LEGISLATIU	10
5. METODOLOGIA	11
6. PROPOSTA D'ACTIVITAT: ITINERARI	12
6.1 JUSTIFICACIÓ.....	13
6.2 DISSENY D'ITINERARI	14
6.2.1 Sessió prèvia a l'aula.....	14
6.2.2 Sessió itinerari	15
6.2.3 Sessió post itinerari	16
6.3 AVALUACIÓ	16
7. CONCLUSIÓ	17
8. BIBLIOGRAFIA	18
ANNEXOS	21

RESUM

El present Treball de Fi de Grau (TFG) pretén mostrar des d'un punt de vista teòric i des de la perspectiva de la Didàctica de les Ciències Socials, la utilitat que té la ciutat com a recurs didàctic. Es vol mostrar els beneficis de fer un recorregut des del punt de vista didàctic per la història i el paisatge que ens proporciona la nostra ciutat. Dins d'aquesta, els elements o recursos disponibles que poden ser explorats són la ciutat com a recurs didàctic, la ciutat com a entorn d'aprenentatge o la ciutat com agent educador entre altres. Es duu a terme una sèrie d'activitats on el protagonista són els itineraris com a forma autònoma d'aprenentatge i posada en pràctica de les ciutats educatives. A més, durant el present Treball de Fi Grau es fa una referència als materials del Museu Pedagògic, concretament als mapes que disposem ja que en alguns itineraris les seues activitats requereixen l'ús d'aquests mapes. La part més interessant es que l'alumnat pugua veure aquells conceptes de la Guerra Civil Espanyola que estudien a l'aula d'una manera pràctica i alhora, conèixer el seu entorn que els envolta o el seu origen, fomentant la valoració i la conservació del medi natural, del patrimoni cultural – històric i el respecte i tolerància cap a altres cultures.

Paraules clau: Ús didàctic, història, paisatge, ciutat didàctica, ciutat educativa, itineraris i entorn.

ABSTRACT

The present dissertation (TFG) aims to show from a theoretical point of view and from a perspective of Didactics of Social Sciences, the usefulness of the city as a didactic resource. The aim is to show the benefits of making a tour from a didactic point of view through the history and landscape that our city provides us. Within this, of all the available elements or resources to be explored are the city as a didactic resource, the city as a learning environment or the city as an educating agent among others. A series of activities are carried out where the protagonist is the itineraries as an autonomous way of learning and putting into practice the educational cities. In addition, during the present work of Fi Grau there is a reference to the materials of the Pedagogical Museum, concretely to the maps that we have, since in some of the itineraries the activities require the use of these maps. The most interesting part is that the students are able to see once and for all those concepts of the Spanish Civil War that they study in the classroom in a practical way and at the same time, get to know the environment that surrounds them or their origin, promoting the appreciation and conservation of the natural environment, the cultural-historical heritage and the respect and tolerance towards other cultures.

Keywords: Didactic use, history, landscape, didactic city, educational city, itinerary and environment.

1. INTRODUCCIÓ

El naixement de la idea de fer aquest Treball final de Grau va ser durant la meua estada a les assignatures MP1823 Didàctica de les Ciències Socials: Geografia i MP1824 Didàctica de les Ciències Socials: Història, del Grau en Mestre/a d'Educació Primària; de la meua participació amb el professor Sergi Selma Castell, a la beca de col·laboració del Museu Pedagògic de Castelló i sobre l'interès personal que sempre he sentit la necessitat de saber més sobre el tema. Es tracta d'un TFG de caràcter professionalitzador i es proposa un itinerari per tal d'explicar la ciutat com un recurs didàctic per a estudiar la Guerra Civil Espanyola.

A més, aquest projecte sorgeix degut a que s'ha pogut estudiar i observar diverses mancances en quant a la comprensió del lloc on es viu, el nul poder d'analitzar el nostre entorn, la poca ubicació i l'escassa implicació dels habitants de Castelló a les activitats culturals de la ciutat.

Son aspectes que quasi cap persona que viu a Castelló s'ha preguntat o qüestionat a la seua casa, i es que això és a causa del poc gust per conèixer els orígens de la ciutat, i es degut a la poca importància que s'ha donat durant l'etapa d'educació obligatòria de les persones, almenys, que viuen a Castelló.

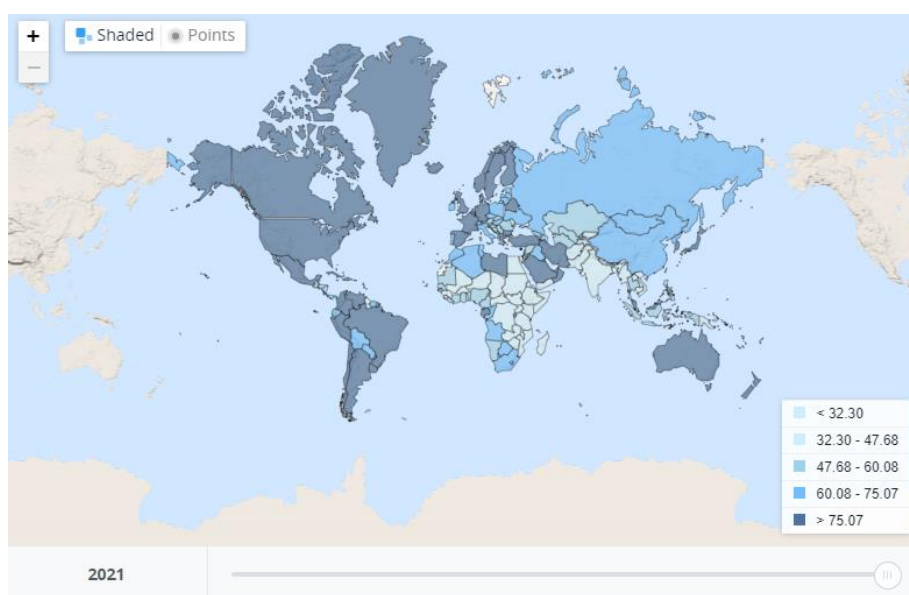
Aquest TFG naix de la necessitat de fomentar les Ciències Socials a través d'entorns propers per aprendre els valors que ofereix la ciutat com a recurs didàctic, com a agent educador, com a entorn d'aprenentatge i la utilització dels itineraris com a manera de treballar-ho. El respecte cap a les diferents cultures, costums, llengua, religió i estructura social i política que ha viscut a la seua pròpia ciutat molts anys enrere; i com, d'aquesta manera, tindrà les ferramentes necessàries per a poder analitzar qualsevol ciutat on estiga i comprendre el per què de les coses que es troben o apareixen "de sobte" a les ciutats. Analitzar-les i comprendre-les utilitzant una part de la geografia és part de l'ensenyament – aprenentatge d'aquest treball de fi de grau.

A l'escola es treballa i es forma a l'alumnat per què siguen persones crítiques i tinguen la seua pròpia opinió sobre qualsevol tema, aprenent a reflexionar, aleshores si no es coneix el que va ocórrer al nostre país durant l'últim segle, no entendran molts dels processos socials que ocorren en la societat en la que viuen i difícilment tindran una opinió crítica sobre ella. (Peña Ceballos, 2022).

Així doncs, per l'acompliment dels objectius, s'ha de fomentar els coneixements geogràfics de l'alumnat. A més, quan es coneix l'entorn, entenem què és la geografia i què ens vol transmetre. Entendre aquests coneixements geogràfics també ens mostra com està distribuïda la població i ens proporciona una informació molt valuosa. Molta població escolar viu a entorns urbans i per tant, si ens fixem en les dades del percentatge de població urbana del Banc Mundial (2023), hi ha un creixement molt potent de persones que hi viuen a aquests entorns davant als rurals, i per consegüent, com a futurs docents, l'objectiu és explicar al nostre alumnat les Ciències Socials mitjançant les nostres ciutats.

A més a més, la major part de la població mundial viuen concentrades en ciutats, concretament el 56%. Si tanquem el cercle encara més, a la Unió Europea és el 75%, fet que suposa que hi hagen conseqüències tant positives com negatives, que cal que el nostre alumnat conega. És per això que hem d'oferir les ferramentes necessàries per conèixer el per què d'aquest increment de la població urbana i quines conseqüències pròximes han provocat o poden fer-ho al futur, entre altres coses. En canvi, segons el Banc Mundial, a la majoria dels països pobres el percentatge de població urbana descendeix fins al 25%, i totes aquestes dades tenen una causa i una conseqüència.

Taula 1. Població urbana (% del total)

Font: Banco Mundial. Naciones Unidas 2021

No obstant això, l'itinerari proposa treballar a partir de la ciutat, els esdeveniments històrics que van ocórrer al país i això deriva a entendre el perquè la ciutat actual està així com es coneix hui dia i no una altra manera.

A Espanya van succeir una sèrie d'esdeveniments històrics molt rellevants, però sens dubte la Guerra Civil (1936-1939) va ser un dels conflictes més rellevants que Europa occidental havia experimentat.

Es vol fer entendre al nostre alumnat què va suposar la Guerra Civil a Castelló, per a què després puguem tenir una visió general i entendre la Guerra a Espanya i més tard valorar a través de la història local i nacional, què suposa una guerra i quins són els inconvenients i avantatges d'un conflicte d'aquesta magnitud.

S'utilitzen els itineraris per a donar la Guerra Civil per fer un recorregut per la ciutat per tal de comprovar en primera persona els vestigis de la Guerra que encara estan i entendre-ho és fonamental per a tenir l'esperit crític i una opinió clara davant el conflicte i no sols això, sinó arribar a comprendre les conseqüències que va tenir i que encara tenim, és a dir, desenvolupar una visió

amb perspectiva. Segons Pagès (2016), la història recent és la història que explica on estem, i per suposat cal estudiar més esdeveniments, però si es vol comprendre per què el món és com és cal estudiar la història recent, i en el cas d'Espanya passa obligatòriament per estudiar la Guerra.

El motiu de treballar la Guerra Civil mitjançant els itineraris és que el nostre entorn ens ofereix uns estímuls que per molt que a l'aula es puguin mostrar per imatges, mai serà com si anem en primera persona a observar-lo, a empatitzar i a tractar d'entendre, per exemple, la raó per la qual hui dia tenim una monarquia, perquè encara hui dia no s'han torbat a tots els desapareguts de la guerra, les persecucions i assassinats, els partits polítics que hi ha i tots els vestigis que va deixar la guerra a la ciutat, com trinxeres, refugis que servien tant per a un bàndol com per a l'altre, hospitals i fins i tot els camps de concentració.

2. OBJECTIUS

En aquest apartat plantejarem quins són els objectius que volem assolir davant aquest treball de fi de grau. Els objectius generals que m'he plantejat són imprescindibles per la millora acadèmica, social i personal del nostre futur alumnat. Amb això es pretén que l'alumne pugui obtenir la capacitat de realitzar, mitjançant l'observació i la investigació, un aprenentatge significatiu que reforça no sols els seus coneixements teòrics i conceptuals, sinó els seus valors i el sentit crític - social.

Com a objectius generals, s'han plantejat basant-se en la pedagogia i tema escollit de manera prèvia:

1. Utilitzar la ciutat com a font d'aprenentatge.
 - Conèixer l'entorn que ens envolta i el seu origen.
 - Fomentar l'estudi de les Ciències Socials a través d'entorns propers.
2. Fomentar la valoració i la conservació del medi natural i del patrimoni cultural – històric.
 - Entendre el patrimoni cultural de la ciutat.
 - Descobrir una part del patrimoni cultural - històric de la ciutat.
3. Aprendre sobre la Guerra Civil espanyola a la ciutat de Castelló.
 - Comprendre les conseqüències de la Guerra Civil.
 - Tenir una visió global de la Guerra a partir de la ciutat de Castelló.

3. MARC TEÒRIC

La base sòlida d'aquest TFG se sustenta mitjançant una sèrie d'aspectes que anirem investigant i resolent a mesura que avancem. Però si es vol estudiar la ciutat com a recurs didàctic primer s'ha de definir la ciutat.

Per a Plató la ciutat estableix una divisió social de tres classes distintes: els filòsofs governants, els guardians – guerrers i els treballadors – productors. Cada classe estava orientada a complir unes funcions per aconseguir el bé comú de la ciutat i que d'aquesta manera, en l'harmonia de les virtuts siga una ciutat justa. Aleshores, començaren a sorgir una sèrie de lleis

que estableixen com òrgans de govern per a tindre la “ciutat ideal” de Plató que, segons diverses fonts afirmen, a la ciutat perfecta hi havia igualtat de gènere, de tal forma que el més important era la virtut de cada persona i no tant el sexe o el gènere (Guzmán Ramírez, 2020).

Per a Guzmán Ramírez, la ciutat és un fenomen complex on es dona un intercanvi de relacions entre persones o grups socials. Per aquest fet, el primer aspecte a tractar és la geografia de la ciutat o geografia urbana. És innegable que la ciutat i l'urbanisme caracteritzen la civilització contemporània, ja que les ciutats, a través de les seues facetes i expressions, tenen un paper important en l'organització territorial de quasi qualsevol part del món (Salgado Gómez, 2016). La ciutat ajuda als docents a explicar les Ciències Socials (Pizano, 2002) i a més en aquest cas, la ciutat actua de fil conductor per a complir amb els sabers bàsics de l'assignatura, que són els coneixements, destreses i actituds que ha d'aprendre l'alumnat, que en aquest cas, com el TFG va dirigit a l'alumnat de 3r cicle, concretament 5é de primària, podem mencionar aquests sabers: L'observació de fenòmens que succeeixen en el seu entorn natural, social i cultural més pròxim i, conèixer el paisatge, agents que el transformen i conscienciar-se sobre l'acció de les persones en el paisatge.¹

D'una banda, d'acord amb Guzmán Ramírez (2020), el paisatge urbà es considera un recurs ple d'informació on la seua utilització implica desenvolupar estratègies d'ensenyament – aprenentatge on les persones siguem alguna cosa més que unes simples espectadores. Es vol que el nostre alumnat en aquest cas, s'implique en la construcció del seu propi coneixement amb la finalitat de tenir una participació directa i activa en el seu aprenentatge.

Atès que la ciutat és un recurs amb moltes oportunitats educatives, el seu ús en l'ensenyament del civisme pot ser estudiat des de diferents perspectives, les quals han de ser incloses en diferents disciplines. Per un costat la perspectiva geogràfica, a partir de la qual podem veure les característiques físiques de l'espai en el qual se situa la ciutat, que determinen la seua forma; característiques dels edificis; llocs de producció i comerç; centres de comunicació; les seues funcions; diferents tipus d'edificis; configuració de cada barri i centre històric i noves àrees residencials, culturals, recreatives o esportives (Guzmán Ramírez, 2020).

La ciutat com a recurs didàctic o com ciutat educadora va ser proposat per primera vegada per Edgard Faure en l'any 1973 i reprès més tard per Silvia Alderoqui i Jaume Trilla a finals del segle XX. Això significa que la ciutat com a mitjà o context permet aprendre d'ella i com agent i contingut també. La ciutat així entesa és un recurs didàctic fonamental, ja que es converteix en un text obert que interactuar amb ella, permet descobrir els processos físics, econòmics i socials que han influït en la seua dinàmica i evolució (Alderoqui, 1998). Dins de la ciutat hi ha molts recursos que poden ser explotats didàcticament, com per exemple els carrers, monuments històrics o fins i

¹ Conselleria d'Educació, Cultura i Esport. «DECRET 106/2022.» *DECRET 106/2022, de 5 d'agost, del Consell.* 05 de 08 de 2022. Els sabers bàsics a l'àrea de Coneixement del Medi, G1 i G2, pàg 61.

tot els museus com a principals protagonistes. Aquesta explotació de la ciutat de forma didàctica no es cap cosa nova, encara que la meua percepció és que en molts centres educatius fins ara ha sigut insuficient. Si ens referim novament a la ciutat, Santolaria Botet la defineix com un espai polivalent, un producte social resultat de processos històrics que han deixat una marca permanent al paisatge urbà (Santolaria Botet, 2014).

Per un altre costat les perspectives ambientals tenen l'objectiu bàsic d'aconseguir que els individus i les comunitats compreguen la complexitat del medi ambient (que resulta de la interacció dels seus diversos aspectes: físic, biològic, social, cultural, econòmic, etc.) i adquirisquen coneixements, valors i habilitats pràctiques. I entre altres, es troba la perspectiva històrica, és important perquè els béns que integren el patrimoni cultural representen els diferents períodes de la història que van conformar la ciutat amb la seua identitat econòmica, social, política i cultural (Guzmán Ramírez, 2020). A través d'ells es pot analitzar el desenvolupament històric de l'espai urbà que conté els valors del patrimoni històric, artístic, industrial, arqueològic, etnogràfic i documental, així com dels béns immaterials formadors del patrimoni.

D'altra banda es menciona la ciutat com agent educador; però, és diferent si ens referim a la ciutat com a recurs didàctic o com a entorn d'aprenentatge? A l'hora d'analitzar aquests dos aspectes ens adonem que en l'actualitat i amb el sorgiment del terme "ciutat educadora" es reafirma el concepte de ciutat educativa. És un projecte que instaura a la ciutat com un agent socialitzador molt essencial, tal i com afirma el primer paràgraf de la carta de ciutats educadores: "Hoy más que nunca la ciudad, grande o pequeña, dispone de incontables posibilidades educadoras, pero también pueden incidir en ella fuerzas e inercias deseducadoras. De una forma u otra, la ciudad presenta elementos importantes para una formación integral: es un sistema complejo y a la vez un agente educativo permanente, plural y poliédrico, capaz de contrarrestar los factores deseducadores" (AICE, 2020).

Tal i com afirma l'Institut Municipal d'Educació (2006), la ciutat ha de preservar, saber trobar i presentar la seua pròpia identitat per tal de garantir la qualitat de vida i els coneixements que pot oferir als seus habitants. A més a més, les ciutats hauran de ser conscients dels mecanismes d'exclusió i marginació que tant ens afecta, per tal d'introduir solucions raonables a aquests tipus de problemes.

Un altre aspecte és la ciutat com a entorn d'aprenentatge, ja que el propi coneixement de l'entorn resulta transcendental per a l'aprenentatge de l'alumnat. Per una part, la raó és que la captació adequada dels elements que la integren els hi permet un millor desenvolupament, i per una altra part perquè només a través d'aquest coneixement de la realitat immediata, l'alumnat

podrà arribar al domini i coneixement de realitats més àmplies i més complexes que mai podran ser viscudes per ells mateixos (Marrón Gaité, 1990).²

Per arribar a eixe domini i coneixement és necessari treballar mitjançant els itineraris de la ciutat perquè ens ofereixen un gran avantatge educatiu. És una de les estratègies més utilitzades a l'ensenyament – aprenentatge del nostre patrimoni cultural en el qual s'utilitza la ciutat com a recurs. Aquest fet fa possible la integració de l'alumnat cap a la realització d'una pràctica molt activa on són els protagonistes del seu propi aprenentatge i proporciona alhora un contacte directe amb l'entorn més proper i per tant, amb la realitat. Així doncs, els itineraris permeten treballar totes les competències i a més facilita la implementació dels principis com la interdisciplinarietat, la coordinació i el treball cooperatiu. Això està lligat a l'aprenentatge espontani i quotidià que realitza l'alumnat en la seua experiència que per a Vygotski (1984) i Bruner (1988), orienten aquest aprenentatge i fa que es comprenga millor la cultura. Si fa no fa, destaca la zona de desenvolupament més pròxim lligat amb el terme “*el andamiaje del adulto*”; que és l'ajuda externa que pot rebre l'alumnat per part de persones que volen que aquests puguen assolir els objectius (UNIR, 2020). Cal remarcar que, gràcies al treball mitjançant els itineraris, l'alumnat també podrà adonar-se dels problemes reals del seu entorn. Degut a totes les combinacions que s'ha mencionat, l'alumnat haurà de tenir la capacitat de valorar els seu entorn i per consegüent, els ajudarà a entendre per exemple: les conseqüències de la Guerra Civil o per contra la segregació urbana, la desigualtat social i fins i tot els ajudarà a despertar actituds i comportaments socials i ètics davant les casuístiques de la ciutat (García Hernández, 2020).

L'itinerari empleat té relació directa amb la Guerra Civil Espanyola, i es que a través del recorregut que es fa, el docent ha de mostrar i fer comprendre a l'alumnat els successos històrics que hi ocorren a la ciutat. En aquest cas, a través de la història local, l'alumnat ha de ser capaç d'entendre el context i entendre la història global espanyola.

Segons Santos Aguirre (2021), la Guerra Civil espanyola va ser el conflicte bèlic més importat de la història d'Espanya, on van explotar moltes tensions que portaven anys succeint. Una de les causes van ser les grans diferències socials i la gran inestabilitat que caracteritzava a Espanya. El país ja s'havia convertit en un lloc molt violent, amb diversos cops d'estat, nombroses rebelions i assassinats. La influència exterior va ser clau per a la guerra, ja que el feixisme sorgit a Alemanya i Itàlia va influir directament al bàndol sublevat, el qual servia d'exemple de fer-se amb un país per la força.

² Marrón Gaité (1990) n'està copiat i traduït de manera pròpia del document: “El entorno como objeto de estudio y como recurso didáctico para la enseñanza de las Ciencias Sociales en la E.G.B. Una experiencia de trabajo para el estudio activo del entorno rural.» *Didáctica. Lengua y Literatura* “

Tractant-se de l'esdeveniment més potent de la història d'un país, es pot afirmar que aquest conflicte bèl·lic va tenir nombroses conseqüències, tant demogràfiques com econòmiques o socials.

Per aquesta raó, aquest projecte ha de sustentat-se en aquests pilars fonamentals i recolzar-se més si cap als aspectes analitzats.

4. MARC LEGISLATIU

“El preàmbul del DECRET 106/2022, de 5 d'agost, del Consell, d'ordenació i currículum de l'etapa d'Educació Primària menciona la Llei orgànica 3/2020, de 29 de desembre, per la qual es modifica la Llei orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació, la qual introdueix en l'anterior redacció de la norma importants canvis molts d'aquests derivats, tal com indica la mateixa llei en la seua exposició de motius, de la conveniència de revisar les mesures previstes en el text original a fi d'adaptar el sistema educatiu als reptes i desafiaments del segle XXI d'acord amb els objectius fixats per la Unió Europea i la UNESCO per a la dècada 2020-2030.”

Ara bé, “el Reial decret 157/2022³ reconeix en el preàmbul que en l'Educació Primària els canvis introduïts per la Llei orgànica 3/2020 han sigut significatius per a l'ordenació i l'organització dels ensenyaments. Així, s'han recuperat els tres cicles anteriorment existents, reordenant les àrees a fi d'afavorir el desenvolupament de les competències de l'alumnat, i permetent la seua organització en àmbits. A més, el Reial decret, en la disposició final primera, estableix el seu caràcter bàsic, a excepció de l'annex III sobre les situacions d'aprenentatge, que manca del caràcter de normativa bàsica”.

La disposició final tercera determina que aquest decret s'implantarà per als cursos primer, tercer i cinquè en el curs escolar 2022-2023, i per als cursos segon, quart i sisè en el curs 2023-2024.

Segons el Decret 106/2022 de 5 d'agost, del Consell, d'ordenació i currículum de l'etapa d'Educació Primària, dins de l'article 7 (objectius) s'ha de:

- “Conèixer els aspectes fonamentals de les Ciències de la Naturalesa, les Ciències Socials, la Geografia, la Història i la Cultura, a través de l'assignatura de Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural o en desenvolupament de projectes interdisciplinaris.”⁴

D'una banda, aquest treball de fi de grau es basa en aquestes competències clau del Decret 106/2022:

- “CCL: Competència en comunicació lingüística”

³ Boletín Oficial del Estado. «Real Decreto 157/2022, de 1 de marzo, por el que se establecen la ordenación y las enseñanzas mínimas de la Educación Primaria.» 03 de 03 de 2022.

⁴ Conselleria d'Educació, Cultura i Esport. «DECRET 106/2022.» *DECRET 106/2022, de 5 d'agost, de l Consell.* 05 de 08 de 2022.

- “CD: Competència digital”
- “CPSAA: Competència personal, social i d’aprendre a aprendre”
- “CC: Competència ciutadana”
- “CCEC: Competència en consciència i expressió culturals”

D'altra banda, en quant a l'article 9 que fa referència a les àrees de l'Educació Primària hi trobem la de Coneixement del Medi Natural, Social i Cultural. Aquest TFG es sustenta en el Decret 106/22 on es reflecteix les huit competències específiques que segons el nostre Decret es consideren imprescindibles per a l'adequat desenvolupament de l'alumnat d'educació primària, de les quals destacarem aquelles relacionades directament amb els objectius del TFG:

- CE 1: “Utilitzar de forma guiada i delimitada dispositius i recursos digitals per a cercar informació, comunicar-se, col·laborar i crear contingut digital senzill amb seguretat i eficàcia.”
- CE 2: “Desenvolupar projectes cooperatius delimitats i realitzar investigacions senzilles de naturalesa interdisciplinària amb la guia i ajuda del professorat, utilitzant estratègies elementals pròpies del pensament de disseny i computacional.”
- CE 3: “Plantejar i respondre preguntes sobre qüestions de la vida quotidiana relatives a l'entorn natural, social i cultural aplicant, amb suport i guia de materials i del professorat, el raonament científic i l'experimentació.”
- CE 5: “Identificar, analitzar i proposar solucions als problemes generats per l'acció humana en l'entorn, tant a nivell local com de manera global, derivats dels factors demogràfics, històrics, econòmics, tecnològics i ambientals.”
- CE 6: “Situar cronològicament i espacial els esdeveniments que marquen l'inici i el final dels grans períodes històrics mitjançant l'ús de diferents fonts històriques i unitats de temps, i identificar i explicar els principals processos de canvi subjacents i la seua interrelació.”

És a dir, utilitzar les Tecnologies de la Informació i Comunicació, el treball cooperatiu, la resolució de problemes i afavorir el pensament crític són els objectius que s'han d'assolir de manera correcta.

Conseqüentment, per tal de respondre de manera eficaç als objectius i competències que ens marca el nou Decret 106/22 farem servir els itineraris com a mètode de treball per tal de complir amb les obligacions i expectatives que ens marca la Llei.

5. METODOLOGIA

Com ja s'ha esmentat, aquest treball de fi de grau pretén ser un exemple de com l'alumnat pot considerar la història com a part imprescindible per al seu desenvolupament, com alguna cosa que els pertany i els hi és útil. D'aquesta manera, augmentaran el seu interès per conèixer el patrimoni general i especialment el del seu entorn i de la importància de conservar-lo.

L'alumnat es veu quasi obligat a realitzar un esforç i adquirir destreses de localització i coneixements històrics per tal de fer de manera correcta les activitats que es proposen mitjançant els itineraris. Tanmateix, desenvolupar les estratègies metodològiques a través d'aquest instrument metodològic com els itineraris didàctics propicia que l'alumnat identifique la geografia, els seus elements històrics o no i la quotidianitat; per tant els permet adonar-se dels canvis i transformacions de l'espai (Farías Olave, 2005).

Cal insistir que els itineraris aplicats permeten prestar atenció mentre es fa el recorregut d'acord amb el disseny dels diferents aspectes de la realitat, que sovint quan es fa un trajecte habitualment, no ens fixem ni observem, per tant, no coneixem (Cambil Hernández, 2015).

El meu punt de vista és que el mètode adequat per a l'elaboració d'estratègies didàctiques que utilitzen la ciutat com a recurs didàctic o agent educador, entre altres, és la investigació o la resolució de problemes. Han de prendre decisions i consciència de tots els valors que formen part del patrimoni cultural, que considere que és un avanç primordial per a l'aprenentatge del nostre alumnat. Convé ressaltar que els docents hem de considerar com a objectiu bàsic avançar cap a la metodologia investigadora per tal de facilitar que l'alumnat pugui nodrir-se de la capacitat de desenvolupament mitjançant l'observació i percepció (Cambil Hernández, 2015).

Altrament, com a docents, s'ha de ser crítics amb la situació i no hem de deixar de costat les noves tecnologies (TIC) per fomentar la metodologia investigadora. La utilització d'aquestes ens ofereixen possibilitats sense límit per a accedir a informació que ens siga necessària per a cada moment; a més a més, aquestes presenten nombroses avantatges per al nostre alumnat tal com l'estimulació de la curiositat, creativitat o descobriment amb el seu correcte ús.

En conseqüència, la investigació i la resolució de problemes en relació amb l'aprenentatge basat en els itineraris faran una metodologia correcta per adquirir els coneixements i objectius que es proposen.

L'objectiu del docent és fer treballar a l'alumnat sobre un problema específic a través d'aquest aprenentatge per tal de que els estudiants estimulen el pensament crític, la comunicació i per suposat la col·laboració.

6. PROPOSTA D'ACTIVITAT: ITINERARI

Resulta evident que desenvolupar activitats fora de l'aula requereix d'un plantejament previ per part del docent. López Fernández (2017) resalta que els itineraris poden convertir-se, per les seues qualitats, en un instrument inclusiu i vertebrador del currículum, motivador i molt útil per a treballar les competències bàsiques així com per a introduir, desenvolupar i complementar els objectius plantejats i els sabers bàsics. Coincidint amb López Fernández, Liceras Ruiz afirma que és un recurs motivador que, si es realitza de manera correcta i involucrant a l'alumnat, origina l'interès per l'aprenentatge dels elements a treballar, en aquest cas, la Guerra Civil.

El treball fora de l'aula constitueix un recurs pedagògic que afavoreix un apropament motivacional i visible dels fets històrics que conformen el contingut real de les Ciències Socials. El

fet d'eixir fora de l'aula permet modificar el context normal on es desenvolupa l'activitat diària en un nou marc d'aprenentatge on l'alumnat comença a tenir un contacte més estret amb l'entorn més proper. La utilització dels itineraris el que fa és plantejar un aprenentatge significatiu en el qual és a través de la experiència prèvia de l'alumnat i durant les altres sessions, es dona el protagonisme a ells per tal d'aconseguir l'autonomia i l'esperit crític (López Fernández, 2017).

La proposta és treballar un esdeveniment històric com la Guerra Civil espanyola a través dels vestigis que queden a la ciutat de Castelló. Primerament, s'ha de conèixer el context històric de la guerra, com quines van ser les causes que van originar el conflicte o la post guerra com quines van ser les conseqüències.

Una manera de treballar-lo és anar dels fets particulars, com per exemple els vestigis de la guerra a la ciutat de Castelló que hi queden, per què més tard, l'alumnat pugui entendre els efectes de la guerra a nivell nacional.

6.1 JUSTIFICACIÓ

Els sabers bàsics dels que tenen relació amb el treball final de grau són:

- Bloc 3: Societats i territoris.
- 3.1 Reptes del món actual.
G1 Pensament crític:
 - 1) Ús de fonts diverses (primàries i secundàries) com a textos, fotografies, mapes, obres d'art, edificis històrics, documents audiovisuals, procedents dels mitjans de comunicació i altres fonts.
 - 2) Adquisició d'habilitats per a l'expressió de conclusions a través de textos expositius i elements gràfics.
- 3.2 Societats en el temps.
G2 Educació patrimonial.
 - 1) Elements patrimonials aplicant nocions temporals bàsiques.
- G3. Societats i diversitat cultural:
 - 1) Aproximació a la història recent (Guerra Civil, dictadura i transició) i a la memòria democràtica.

6.2 DISSENY D'ITINERARI

6.2.1 Sessió prèvia a l'aula

TÍTOL	Sessió prèvia: Què saps de la Guerra Civil?
Objectiu	- Reflexionar de manera prèvia què suposa una guerra per a la ciutat. - Treballar el concepte de canvi-continuïtat.
Activitat	“Què saps de la Guerra Civil”
Metodologia	Avaluació prèvia a partir de la complementació d'una fitxa que s'entregarà al final de la classe. A més, l'alumnat explicarà els diferents materials familiars que han portat de la Guerra Civil.
Material	Fitxa (veure annex 1) Materials de la Guerra Civil de l'alumnat. Mapa del Museu Pedagògic de Castelló. Càmera.
Temporització	1 sessió de 45 minuts en el 3r trimestre.
Avaluació	Com es tracta d'una sessió prèvia, el docent utilitzarà la fitxa i l'observació directa per tal de comprovar els coneixements previs de l'alumnat sobre la guerra.

6.2.2 Sessió itinerari

TÍTOL	Sessió itinerari:
Objectius	<ul style="list-style-type: none"> - Empatitzar amb les conseqüències fatals de la guerra. - Conèixer i respectar la memòria històrica de la ciutat. - Reflexionar sobre la utilitat dels refugis. - Ser conscient dels canvis que provoca el pas del temps.
Activitat	<p style="text-align: center;">“Itinerari de la ciutat”</p> <p>Divisió del grup – classe en grups de 4 persones.</p> <p>Entrega de la fitxa (veure annex 2)</p> <p>Un minuts de reflexió i llegir la fitxa.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Parada 1: Institut Ribalta. <p>Marcar al mapa amb una “P” on ens situem al mapa</p> <p>Contestar fitxa (veure annex 2) mentre que va seguint una sèrie de passos.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Parada 2: Refugi antiaeri Correus. <p>Marcar al mapa amb una “A” on ens situem al mapa.</p> <p>Contestar fixa (veure annex 2) mentre van seguint una sèrie de passos.</p> <p>Observar el refugi per dins i per fora.</p> <p>Reflexionar sobre la imatge dels refugis a Castelló del MUCC de Castelló. (veure annex 5)</p> <p>Reflexió grupal.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Parada 3: Estàtua del cementeri. <p>Marcar al mapa amb una “U” on ens situem al mapa.</p> <p>Contestar fixa (veure annex 2) mentre van seguint una sèrie de passos.</p>
Metodologia	En aquest cas s’ha fet servir l’itinerari com a mètode d’aprenentatge.
Material	<p>Fitxa (veure annex 2).</p> <p>S’ha utilitzat els mapes o plànols de la ciutat de Castelló i els materials que troben a l’entorn com el panells informatius del refugi antiaeri de Castelló.</p> <p>Càmera.</p>
Temporització	1 dia d’horari escolar del 3r trimestre fora de l’aula.
Avaluació	<p>Avaluació a partir de la complementació d’una fitxa que s’entregarà al final de la classe a part de la predisposició dels grups a aprendre.</p> <p>A més, el docent disposa d’una rúbrica on avaluarà si s’han complert els objectius plantejats i una autoavaluació (veure annex 4).</p>

6.2.3 Sessió post itinerari

TÍTOL	Sessió post itinerari:
Objectiu	- Refermar els conceptes que hem après al llarg de l'itinerari. - Mostrar, a través d'una història, les idees i els conceptes apresos.
Activitat	"I ara, què saps de la Guerra Civil?"
Metodologia	A través d'una història contada per l'alumnat, es vol aclarir i ordenar tots els conceptes que s'han pogut aprendre.
Material	Fitxa (veure annex 3)
Temporització	1 sessió de 45 minuts en el 3r trimestre.
Avaluació	Es valorarà la creativitat i l'ingeni de la història, i els conceptes de la guerra que l'alumnat utilitza. El docent ho valorarà mitjançant l'observació.

6.3 AVALUACIÓ

Per tal de comprovar si els objectius, la metodologia i les activitats emprades han sigut les correctes es realitzarà una sèrie d'avaluacions.

En el cas de l'alumnat, el docent avaluarà si els estudiants han entès l'itinerari o per contra, no ho han entès i és un error del docent que cal que ho modifiqui o introdueixi canvis. Un dels possibles canvis seria l'adequació del nivell, possiblement degut a un error de nivell en quant a la dificultat o senzillesa de l'itinerari, encara que gràcies a la sessió prèvia de coneixements, el docent pot comprovar el nivell que té l'aula sobre la Guerra Civil. Així, el professorat plantejarà activitats alternatives en diferents graus de dificultat en funció del nivell de desenvolupament de l'alumnat.

Així doncs, el docent utilitzarà una rúbrica que li servirà de recolzament alhora de decidir les qualificacions oportunes o les propostes de millora cap als grups (veure annex 4).

Per tal d'adonar-se i poder modificar els possibles errors, el docent cal que s'autoavalui amb una rúbrica que s'ha preparat de manera prèvia (veure annex 5).

En suma, l'avaluació és una eina obligatòria que el docent ha d'utilitzar de manera correcta i eficient per a decidir o determinar en quina mesura se estan complint les expectatives o objectius que es fixe el professorat i sempre associades als aprenentatges que s'espera que puguin aconseguir l'estudiantat.

7. CONCLUSIÓ

En primer lloc, l'objectiu és mostrar la utilitat que té la ciutat com a recurs didàctic mitjançant els itineraris didàctics. Aleshores, per tal de contribuir a la millora acadèmica, social i personal del nostre futur alumnat, els objectius han sigut clau, tal com conèixer l'entorn i el seu origen i fomentar les Ciències Socials a través d'aquests. A banda, un altre aspecte que s'ha destacat és la ciutat com a entorn d'aprenentatge, ja que el propi coneixement de l'entorn resulta transcendental per a l'aprenentatge de l'alumnat.

Així, s'han mostrat els beneficis de fer un recorregut des del punt de vista didàctic per la història contemporània com és la Guerra Civil Espanyola, a través dels vestigis que encara queden a la ciutat.

Cal tornar a dir que, el motiu de treballar la Guerra Civil mitjançant els itineraris és que el nostre entorn ens ofereix uns estímuls que per molt que a l'aula es pugen mostrar per imatges, mai serà com si anem en primera persona a observar-lo, a empatitzar i a tractar d'entendre, entre altres coses, la història de la nostra ciutat i la història nacional i així, entendre les conseqüències o el món actual en el que vivim.

En definitiva, la part més interessant és que l'alumnat pugui adonar-se dels conceptes de la Guerra Civil Espanyola que estudien a l'aula, puguin fer-ho d'una manera pràctica i, de manera transversal conèixer el seu entorn que els envolta o el seu origen, fomentant la valoració i la conservació del medi natural, del patrimoni cultural – històric i el respecte i tolerància cap a altres cultures

8. BIBLIOGRAFÍA

- AICE. «Carta de ciudades educadoras.» *Asociación Internacional de ciudades educadoras*, 21 de 11 de 2020.
- Alderoqui, Silvia. «La ciudad revisitada: el espacio urbano como contenido social.» En *Didáctica de las ciencias sociales II : teorías con prácticas*, de Silvia Alberoqui, 101 - 130. España: Paidós, 1998.
- Bernal, Mauricio. «Las aulas y la memoria.» *El periodico*, 17 de 07 de 2016: 1.
- BOE. *Real Decreto 157/2022, de 1 de marzo, por el que se establecen la ordenación y las enseñanzas mínimas de la Educación Primaria*. 01 de 03 de 2022. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2022-3296> (último acceso: 20 de Marzo de 2023).
- Cambil Hernández, María de la Encarnación. «Universidad del Zulia.» *La ciudad como recurso para la enseñanza aprendizaje del patrimonio cultural*. 03 de Marzo de 2015. <https://www.redalyc.org/pdf/310/31045567016.pdf> (último acceso: 05 de 02 de 2023).
- Conselleria d'Educació, Cultura i Esport. «DECRET 106/2022.» *DECRET 106/2022, de 5 d'agost, del Consell*. 05 de 08 de 2022. https://dogv.gva.es/datos/2022/08/10/pdf/2022_7572.pdf (último acceso: 05 de Febrero de 2023).
- Farías Olave, Didima. «Geoenseñanza.» *El itinerario didáctico: una propuesta metodológica para el análisis geo-histórico local*. 13 de 12 de 2005. <https://www.redalyc.org/pdf/360/36010206.pdf> (último acceso: 05 de Enero de 2023).
- García Hernández, Juan Samuel. «Universidad de la Laguna.» *El Aprendizaje-Servicio en la ciudad: un itinerario didáctico para trabajar las desigualdades socioespaciales urbanas*. 20 de 07 de 2020. <https://doi.org/10.1344/b3w.25.2020.29255> (último acceso: 06 de Febrero de 2023).
- Guzmán Ramírez, Alejandro. *La ciudad como recurso educativo en los procesos de participación e integración socio-urbana*. 14 de 06 de 2020. <https://www.redalyc.org/journal/3768/376865021010/html/> (último acceso: 11 de Enero de 2023).
- Institut Municipal d'Educació, Ajuntament de Barcelona. «Ciudades educadoras.» 23 de 02 de 2006. <http://habitat.aq.upm.es/cs/p5/a021.html> (último acceso: 23 de Enero de 2023).
- Liceras Ruiz, Ángel. *Los itinerarios didácticos en la enseñanza de la Geografía*. 30 de 09 de 2018. <https://revistaseug.ugr.es/index.php/revistaunes/article/download/12199/10088/0> (último acceso: 27 de 03 de 2023).

- López de Haro, Francisco. *LOS ITINERARIOS DIDÁCTICOS: UN RECURSO INTERDISCIPLINAR Y VERTEBRADOR DEL CURRÍCULUM*. 06 de 12 de 2013. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4991676> (último acceso: 27 de 03 de 2023).
- López Fernández, José Antonio. *Itinerarios didácticos*. 08 de 09 de 2017. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6690283> (último acceso: 27 de 03 de 2023).
- . «Universidad de Córdoba.» *ITINERARIOS DIDÁCTICOS INTERDISCIPLINARES*. 08 de 09 de 2017. https://ddd.uab.cat/pub/edlc/edlc_a2017nEXTRA/68_-_Itinerarios_didacticos_interdisciplinares_en_el_Grado_de_Educacion Primaria.pdf (último acceso: 06 de Febrero de 2023).
- Marrón Gaité, María Jesús. «El entorno como objeto de estudio y como recurso didáctico para la enseñanza de las Ciencias Sociales en la E.G.B. Una experiencia de trabajo para el estudio activo del entorno rural.» *Didáctica. Lengua y Literatura*. 01 de 01 de 1990. <https://revistas.ucm.es/index.php/DIDA/article/view/DIDA9090110161A> (último acceso: 29 de 01 de 2023).
- Peña Ceballos, Lucía. *Cómo enseñar la Guerra Civil en Educación Primaria*. 22 de 06 de 2022. <https://uvadoc.uva.es/bitstream/handle/10324/58866/TFG-L3435.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (último acceso: 11 de abril de 2023).
- Pizano, Lariza. «LA CIUDAD Y LAS CIENCIAS SOCIALES.» *Revista de Estudios Sociales*. 01 de 11 de 2002. <http://journals.openedition.org/revestudsoc/27664> (último acceso: 13 de Febrero de 2023).
- Salcedo Serna, Marco Alexis. «La ciudad como agente educador.» *Universidad Nacional de Colombia*. 03 de 09 de 2018. <https://orcid.org/0000-0003-0444-703X> (último acceso: 23 de Enero de 2023).
- Salgado Gómez, Antonio. *LA GEOGRAFÍA URBANA: UNA PERSPECTIVA CRÍTICA PARA EL ANÁLISIS DE LA CIUDAD*. 16 de 09 de 2016. <https://interiorgrafico.com/edicion/decima-segunda-edicion-septiembre-2012/la-geografia-urbana-una-perspectiva-critica-para-el-analisis-de-la-ciudad> (último acceso: 09 de Enero de 2023).
- Sánchez Romero, Sara. *Universidad de Sevilla. Cómo trabajan los docentes con las ideas previas de los alumnos*. 14 de 09 de 2018. <https://idus.us.es/bitstream/handle/11441/82907/SANCHEZ%20ROMERO%2C%20SARA%20TFG.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (último acceso: 10 de Abril de 2023).

Santolaria Botet, Anna. «La ciudad como recurso didáctico.» *Universidad Católica de Valencia*. 15 de 04 de 2014. <https://riucv.ucv.es/handle/20.500.12466/661> (último acceso: 12 de Febrero de 2023).

Santos Aguirre, Eloy. *Guerra Civil Española*. 28 de 09 de 2021. <https://www.unprofesor.com/ciencias-sociales/guerra-civil-espanola-resumen-5028.html> (último acceso: 11 de abril de 2023).

UNIR. *Teorías del andamiaje de Bruner y Vigotsky: características y aplicación*. 05 de 11 de 2020. <https://www.unir.net/educacion/revista/andamiaje-bruner-vigotsky/> (último acceso: 25 de Abril de 2023).

ANNEXOS

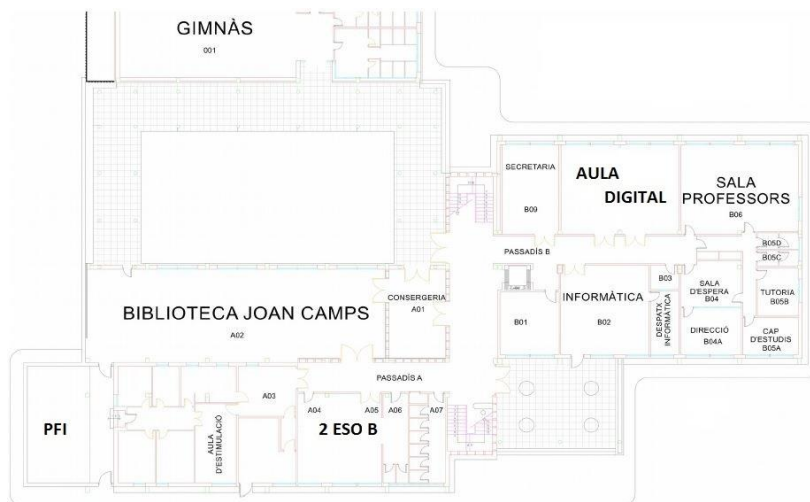
Annex 1.

ITINERARI DIDÀCTIC PER A L'ESTUDI DE LA GUERRA CIVIL

1. Sessió prèvia a l'aula

1.1 Coneixements previs:

- Esmenta 5 conceptes que poden estar relacionat amb una guerra.
- Per què va començar la guerra a Espanya?
- Explica quines conseqüències creus que va tindre la guerra a Castelló.
- Observa el plànol de l'institut i reflexiona sobre si pot tenir altra utilitat a part de ser un institut.

- Què és un refugi antiaeri?

1.2 Objectes coetanis de la guerra civil o postguerra. Explica quin objecte has portat a l'aula, digues la seua utilitat i assenyala al mapa d'on prové.

Mapa de la província de Castelló extret del Museu Pedagògic de Castelló, 2023.

Annex 2.

ITINERARI DIDÀCTIC PER A L'ESTUDI DE LA GUERRA CIVIL

2. Sessió itinerari

Marca al mapa amb una "P" al mapa on es trobem i seguidament el nom del carrer o de la plaça.

Pren una fotografia des de distintes perspectives on s'observen tots el detalls

Com ja sabeu, aquest institut es va convertir durant la Guerra en un hospital, sabent que només hi havia un en tota la ciutat.

- Observa l'edifici: Per què creieu que l'institut es va convertir en un hospital militar? Raona la resposta

- Per què triaríeu l'institut per a construir un hospital?

- Troba la trapa que obri pas al passadís secret subterrani de l'institut amb ajuda d'una sèrie de pistes.

Pista 1: Situat a l'entrada de l'institut i avança fins que et trobes a l'esquerra unes escales xicotetes, gira a l'esquerra. Quan hages puja't les escales, hauràs de NO entrar a consergeria. Decidiu per quina porta heu d'entrar (podeu preguntar a les persones que estan treballant allí) Quan la trobeu, apunteu els aspectes que et dirà la persona que us esta esperant i observa la trapa i l'entrada al passadís:

Aspecte 1:

Aspecte 2:

Aspecte 3:

Aspecte 4:

ASPECTE 5 (apunteu un que penseu que podria faltar i fos interessant):

Pista 2: Hi han tres patis, nomes heu de trobar el pati que hi ha una entrada, concretament la porta és de color negre i molt gran.

- Observa el pati com si estiguéreu en una guerra i contesta a les següents preguntes:
- Penseu que durant la guerra, les persones utilitzaven el pati per a alguna cosa? Per què?
- Creieu que el pati sempre ha estat així o ha canviat amb el pas del temps? Com?
- Dibuixeu el pati abans de la guerra:

- Dibuixeu i imagineu el patí després de la guerra:

Parada 2: Refugi antiaeri

Marca al mapa amb una "A" al mapa on es trobem i seguidament el nom del carrer o de la plaça.

Pren una fotografia des de distintes perspectives on s'observen tots el detalls

Contesteu a les següents preguntes per poder entrar al refugi antiaeri:

Pista 3: Sabem que Castelló va ser bombardejat majoritàriament per avions.

- Quina funció tenia el refugi i quines persones creieu que podien entrar? Raoneu la resposta.

DADA ESTADÍSTICA: 154 persones civils van perdre la vida a causa dels bombardejos en un any.

- Després d'uns minuts observant el refugi i les estàtues de les famílies refugiades buscant protecció, quines sensacions vos transmet aquest lloc? Assenyalen-les i digueu per què:

Crueltat

Por

Angoixa

Felicitat

Tristesa

Gràcia

(Si vos transmet altra sensació o emoció, digueu-la)

Pista 4: Ajuda't dels panels informatius per a dir per què.

A continuació, tots els grups ens reunim fora del refugi i fem reflexió:

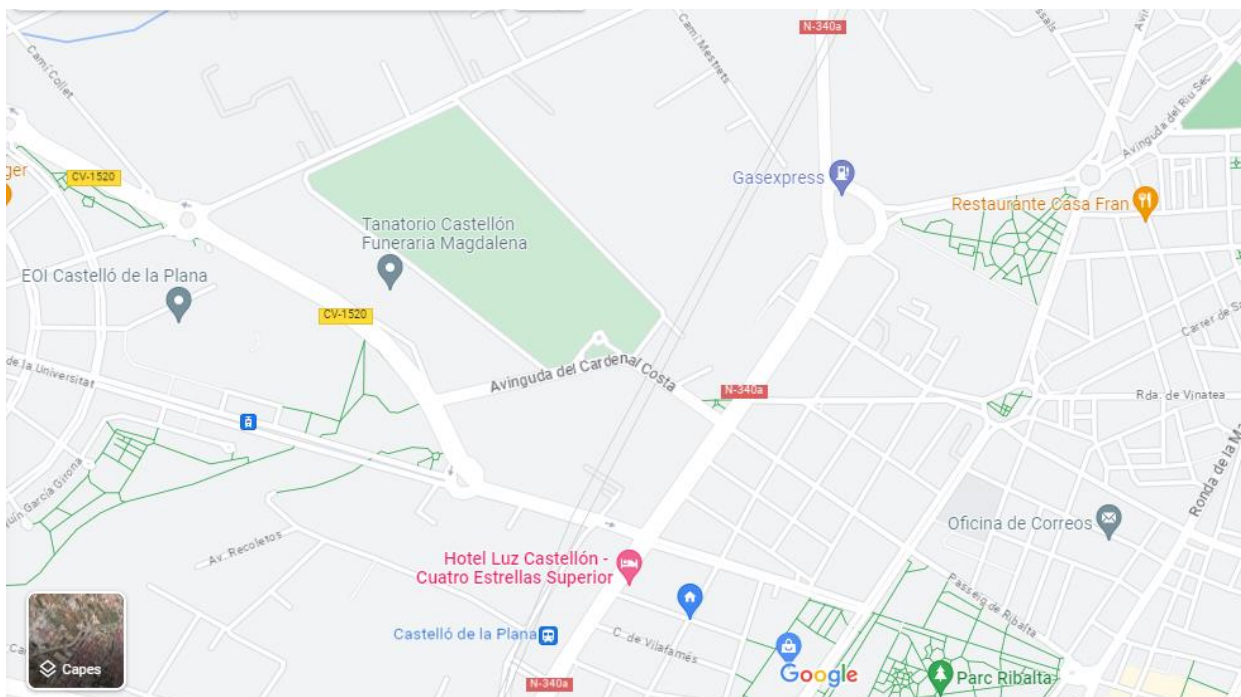
Il·lustració extreta del MUCC de Castelló, 2023.

- Creieu que l'ésser humà ha influït en la destrucció de la memòria històrica de la nostra ciutat? Vos haguera agradat pogut visitar-los i conèixer la seua història?

DADA CURIOSA: De vegades, els xiquets i xiquetes d'aquella època portaven penjat del coll un palet de fusta i el mossegaven per a que no els hi rebentés els timpans a causa del soroll dels bombardejos, ho sabíeu?

Parada 3: Estàtua cementeri

Marca al mapa amb una "U" al mapa on es trobem i seguidament el nom del carrer o de la plaça

Pren una fotografia des de distintes perspectives on s'observen tots el detalls.

- Digues quins aspectes heu pogut observar que son importants i relacionats amb la guerra civil:

Aspecte 1:

Aspecte 2:

Aspecte 3:

Aspecte 4:

Altres aspectes:

- Per què existeix aquesta escultura?
- Què es vol simbolitzar?

Annex 3.

ITINERARI DIDÀCTIC PER A L'ESTUDI DE LA GUERRA CIVIL

3. Sessió post-itinerari

Amb les fotografies que teniu impreses per tal de fer un una història la qual, el fil conductor siga la Guerra Civil i les parades que hem observat durant l'itinerari (amb informació esquemàtica i breu).

Annex 4.

Rúbrica d'avaluació per grups				
Avaluació	Sí	De vegades	No	Observacions
Saben quines han pogut ser les causes de la guerra?				
Saben quines son les conseqüències d'una guerra?				
Han sabut situar-se a tots els mapes?				
Has observat alguna mostra de comportament d'haver empatitzat amb l'entorn?				
Saben les utilitats d'un refugi?				
Saben que els canvis es produeixen pel pas del temps, per				

naturalesa i per l'acció humana?				
Mostren un respecte per la memòria històrica?				
Han tingut qualsevol problema a l'hora de fer la fitxa? (veure annex 2)				
Han treballat de manera cooperativa?				
Han utilitzat habilitats del pensament com la lògica, la creativitat o les hipòtesis ?				
S'han adonat que si es junta les tres lletres que han marcat al mapa de cada parada de l'itinerari forma la paraula clau: PAU		-		

Rúbrica d'autoavaluació per al docent	SI	NO
1. Els objectius d'aprenentatge estan clarament definits		
2. He planificat la seqüència seleccionant objectius i sabers que encaixen amb el currículum actual.		
3. He aconseguit mantenir una relació entre les activitats a desenvolupar i el desenvolupament de les competències bàsiques de l'alumnat.		
4. He tingut en compte la diversitat de l'alumnat en quant a capacitats, distints nivells cognitius, ritmes i estils de treball, habilitats, estils d'aprenentatge...		
5. He planificat les tasques per tal que suposen un repte cognitiu adequat per a cada estudiant.		
6. Ha detallat tots els passos a seguir i la seqüència temporal és		

realista, detallada, coherent i factible.		
7. He pogut establir relacions entre els coneixements previs, els itineraris i el post itinerari.		
8. He intentat que les activitats se adapten a contextos i situacions reals.		
9. Els grups o equips de treball estan configurats amb alumnat heterogeni.		
10. He utilitzat tècniques de recolzament per ajudar a la comprensió dels conceptes (demostracions, experimentació, gestualitat, etc.)		

Annex 5. Plantilla per al docent

ITINERARI DIDÀCTIC PER A L'ESTUDI DE LA GUERRA CIVIL

Sessió prèvia a l'aula

Coneixements previs:

- Esmenta 5 conceptes que poden estar relacionat amb una guerra.
Lluita, fam, ferits, morts, conflicte,, violència, combat, armes, bombardeig, civils, drets humans, desapareguts, disputa, economia, explosius, enemic, postguerra etc.
- Per què va començar la guerra a Espanya?
El conflicte va començar amb l'intent d'un cop d'Estat militar contra el govern espanyol, que tenia com a finalitat instaurar una dictadura. La causa d'aquest cop militar va ser una sèrie de tensions socials i polítiques.
- Explica quines conseqüències creus que va tindre la guerra a Castelló.
Morts directes i morts indirectes de civils, destrucció del sector agropecuari (sistema agrícola), destrucció d'infraestructures, establiment de la dictadura, greu crisi econòmica, exilis a països d'Amèrica del sud, radicalització de la societat, aïllament polític, etc.
- Reflexió prèvia sobre què pensem de l'institut i pluja d'idees per a què es pot fer servir en un moment d'urgència, pel seu gran tamany i a partir de visualitzar i analitzar el plànol.

L'institut Ribalta és un edifici històric que durant la presa de poder del franquisme es va utilitzar en un moment determinat d'hospital per la gran quantitat de ferits i morts que hi havia que

atendre. Pel seu gran tamany i multitud de passadissos i sales, es podia atendre de manera efectiva a les persones ferides.

- Què és un refugi antiaeri?

Es una estructura de protecció per a la població civil i personal militar contra possibles atacats enemics (bombardeig) des de l'aire.

Objectes coetanis de la guerra civil o postguerra Cada xiquet/a explicarà quin objecte ha portat a l'aula, ens explicarà per a què s'utilitzava durant aquella època i ens assenyalarà al mapa (disponible al MPdC) d'on prové el material que ha portat:

- Si l'alumnat no en té el docent portarà (Monedes, cartilla de racionament, fotografies, utensilis de cuina y més materials)
- Poden ser objectes de la guerra d'algun país d'on és l'alumne.

ITINERARI DIDÀCTIC PER A L'ESTUDI DE LA GUERRA CIVIL

Sessió itinerari

Parada 1: IES Francesc Ribalta

- Assenyala al mapa amb una "P" on ens trobem ara mateix: (ajuda't del nom dels carrers)

Pren una fotografia des de distintes perspectives on s'observen tots el detalls

Com ja sabeu, aquest institut es va convertir durant la Guerra en un hospital.

- Observa l'edifici: Per què creieu que l'institut es va convertir en un hospital militar? Raona la resposta

Durant la guerra, el nombre de ferits va ser molt alt, i s'havien d'evacuar i tractar a la gran quantitat de persones ferides. A més, l'institut era l'edifici més gran de la ciutat i va ser una causa de pes per a que es convertira en hospital.

- Per què triaríeu l'institut per fer-lo servir d'hospital?

Per la gran quantitat de sales a disposició dels metges i metgesses. A més, per ser l'edifici més gran de Castelló durant eixa etapa. Tal vegada perquè la ubicació és molt bona i perquè

Entrem dins de l'institut i hem de trobar detalls.

- Troba la trapa que obri pas al passadís secret subterrani de l'institut amb ajuda d'una sèrie de pistes.

Pista 1: Situat a l'entrada de l'institut i avança fins que et trobes a l'esquerra unes escales xicotetes, gira a l'esquerra. Quan hages puja't les escales, hauràs de NO entrar a consergeria. Decidiu per quina porta heu d'entrar (podeu preguntar a les persones que estan treballant allí) Quan la trobeu, apunteu els aspectes que et dirà la persona que us esta esperant i observa la trapa i l'entrada al passadís:

Aspecte 1: Entrada rudimentària.

Aspecte 2: Havia d'estar amagat per què no el descobriren .

Aspecte 3: Connecta amb el refugi antiaeri per si hagués ferits, aquests no eixiren al carrer perquè podien ser bombardejats de nou.

Aspecte 4: Perill de despreniment.

ASPECTE 5 (apunteu un que penseu que podria faltar i fos interessant):

Següent: Busqueu el pati més gran de l'institut sabent ja que va ser un jardí botànic.

Pista 2: Hi han tres patis, nomes heu de trobar el pati que hi ha una entrada, concretament la porta és de color negre i molt gran.

Observeu el pati com si estiguéreu en una guerra i contesta a les següents preguntes:

- Penseu que durant la guerra, les persones utilitzaven el pati per a curar als ferits? Per què?

Es possible que utilitzaren el pati per a descongestionar els passadissos de gent ferida i a més, amb l'entrada que hi ha pel pati, servia per facilitar l'entrada a l'hospital des de altres carrers i així, fomentava la rapidesa per a curar al ferits.

- Creieu que el pati sempre ha estat així o ha canviat amb el pas del temps? Com?

El pas del temps canvia de manera irremediable el paisatge, aleshores tal i com veiem el pati ara no és igual que com el veien durant la guerra. Suposem que els possibles atacs i combats que hi varen a ver, la conversió de l'institut a hospital i la presència humana, va causar el possible canvi del pati a tal com el veien hui dia.

- Dibuixeu el pati abans de la guerra:

- Dibuixeu i imagineu el pati després de la guerra:

Parada 2: Refugi antiaeri

Pren una fotografia des de distintes perspectives on s'observen tots el detalls

Contesteu a les següents preguntes per poder entrar al refugi antiaeri:

Pista 3: Sabem que Castelló va ser bombardejat majoritàriament per avions.

- Quina funció tenia el refugi i quines persones creieu que podien entrar? Raoneu la resposta.

Va ser construït durant la Guerra Civil i servia per a protegir a la població dels atacs aeris que va sofrir la ciutat. En principi totes les persones, però es possible que es tingueren preferència a les dones embarassades, xiquetes i xiquets.

DADA ESTADÍSTICA: 154 persones civils van perdre la vida a causa dels bombardejos en un any.

Anem a entrar dins del refugi.

Dins del refugi observem.

- Després d'uns minuts observant el refugi i les estàtues de les famílies refugiades buscant protecció, quines sensacions vos transmet aquest lloc? Assenyaleu'les i digueu per què:

Crueltat

Por

Angoixa

Felicitat

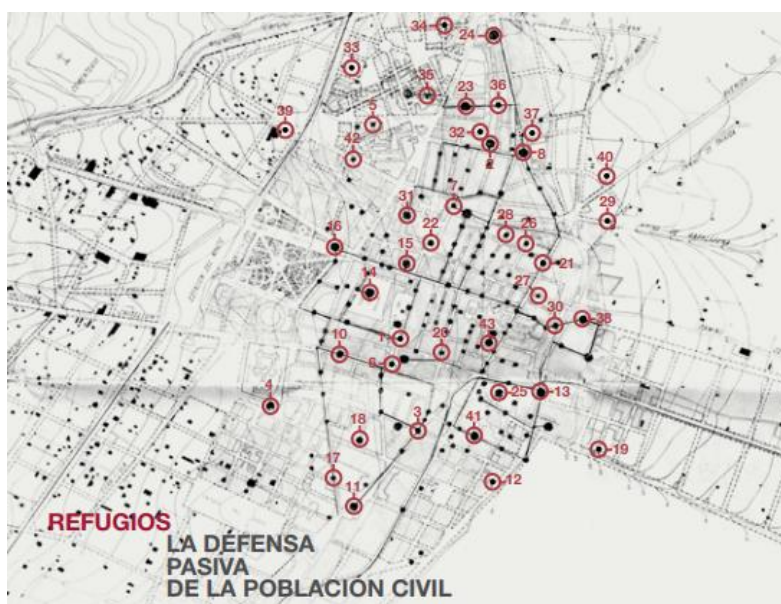
Tristesa

Gràcia

(Si vos transmet altra sensació o emoció, digueu-la)

Pista 4: Ajuda't dels panells informatius per a dir per què.

A continuació, tots els grups ens reunim fora del refugi i fem reflexió:

Il·lustració extreta del MUCC de Castelló, 2023.

Després de la reflexió contesteu a la pregunta següent:

- Creieu que l'ésser humà ha influït en la destrucció de la memòria històrica de la nostra ciutat? Vos haguera agradat pogut visitar-los i conèixer la seua historia?

Sí, ja que amb la construcció d'edificis, pàrquings i places de joc, juntament amb el pas del temps han provocat algunes de les destruccions de la nostra memòria històrica.

DADA CURIOSA: De vegades, els xiquets i xiquetes d'aquella època portaven penjat del coll un palet de fusta i el mossegaven per a que no els hi rebentés els timpans a causa del soroll dels bombardejos, ho sabies?

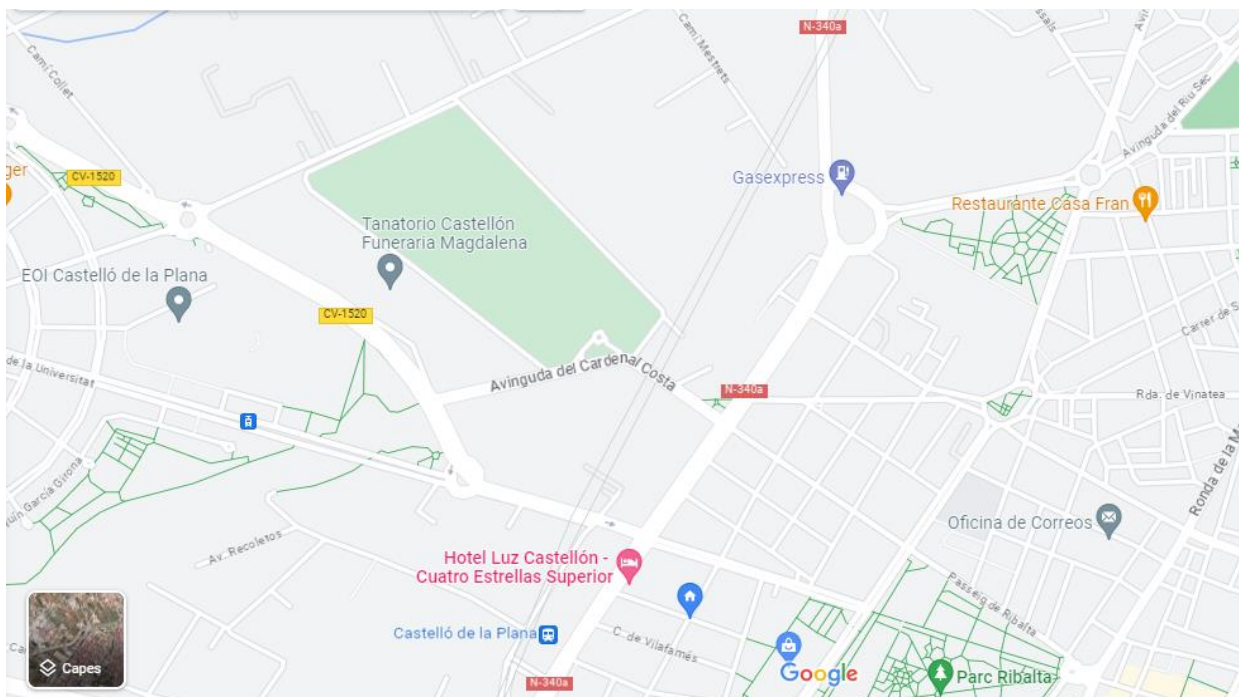
Parada d'autobús la Farola.

Hem d'agafar l'autobús número L15 enfront d'Hisenda.

Ens deixarà a l'avinguda Cardenal Costa davant de la Ford, a cinc minuts del cementeri Sant Josep de Castelló.

Parada 3: Estàtua cementeri

Marca al mapa amb una "U" al mapa on es trobem i seguidament el nom del carrer o de la plaça

Pren una fotografia des de distintes perspectives on s'observen tots el detalls.

Digues quins aspectes heu pogut observar que son importants i relacionats amb la guerra civil:

Aspecte 1: " A la memòria de les víctimes de la repressió franquista a les comarques de Castelló"

Aspecte 2: Les mans a la cara de la dona de l'estàtua.

Aspecte 3: La dona representa el fatídic moment que es va viure.

Aspecte 4: 800 víctimes de la repressió franquista entre els anys 1938 a 1947.

Altres aspectes:

Per què existeix aquesta escultura?

Perquè es volia mostrar d'alguna manera la crueltat que va suposar tots els afusellaments a la comarca, a més, pel motiu d'aquests, tal i com es pot llegir als panells, l'objectiu dels afusellaments era venjar-se ideològicament dels que havien defensat els valors de la República. També, els condemnats a mort passaven la nit anterior reclosos i separats dels demes presos.

Què es vol simbolitzar?

Es va fer per a simbolitzar i fer homenatge a totes les persones afusellades durant la Guerra Civil espanyola.

- **Sessió post-itinerari**

Amb les fotografies que teniu impreses per tal de fer una història la qual, el fil conductor siga la Guerra Civil i les parades que hem observat durant l'itinerari (amb informació esquemàtica i breu).

Les fotografies ens serviran de recolzament i d'ajuda alhora de contar la història.